

«Αθηνά»
Ευρωπαϊκό Κέντρο Ελέγχου Όπλων
www.armscontrol.info

<http://www.armscontrol.info>, Τηλ: 2105226884, 6944165341, FAX: 2105226884, 2310904794

ΟΥΚΡΑΝΙΑ
Από τη σκιά της Ρωσίας σε μια κλίση προς Δυσμάς
Μανώλης Αστρενίδης
Διεθνολόγος Ερευνητής του Ε.Κ.Ε.Ο. «Αθηνά»

Σάββατο, 6 Μαΐου 2006

**1. Ουκρανία: Γεωπολιτικός και γεω-οικονομικός
συνδετικός κρίκος**

Η Ουκρανία βρίσκεται γεωγραφικά σε ένα σημαντικό σταυροδρόμι μεταξύ Ρωσίας, της ζώνης της Μαύρης Θάλασσας και της Α. Ευρώπης, με σημασία όχι μόνο ιστορική αλλά και σε σχέση με την διεύρυνση των ορίων της Ε. Ένωσης. Σ' αυτή τη βάση, η χώρα είχε κεντρική σημασία για τη διαμόρφωση του ρωσικού κράτους, έχει αναπτύξει μια πολύπλευρη σχέση με τα κράτη της Α. Ευρώπης όπως η Πολωνία και σήμερα αποτελεί μια από τις κύριες περιπτώσεις προσπάθειας εκδημοκρατισμού σε ένα φορτισμένο πολιτικό περιβάλλον καθώς αυτή η διαδικασία παραμένει προβληματική ακόμα και μέχρι το 2006. Εφόσον ιστορικά υπόκειτο στην πολωνική και αργότερα στη ρωσική επιρροή, η Ουκρανία αποτέλεσε ένα σημαντικό ολοκληρωμένο μέρος της Σ. Ένωσης. Στη δεκαετία του '90, μετά τον διαμελισμό της ΕΣΣΔ, κινήθηκε προς της πλευρά του εθνικισμού και της ουδετερότητας, για να επιστρέψει μετά από λίγο σε μερική συμμαχία με τη Ρωσία (μόλις μετριάστηκαν οι σοβαρές εντάσεις σχετικά με τις ενεργειακές πηγές, τη διαίρεση του Στόλου της Μ. Θάλασσας και την πρόσβαση στις βάσεις της Μ. Θάλασσας) ενώ μεταξύ 2004-2006 εμφανίστηκε μια σοβαρή κλίση προς την Ευρώπη και τις δυτικότερες πολιτικές, αν και η διατήρηση της εφαρμογής τους στο μέλλον φαίνεται δύσκολη.

Επιπλέον, τα τελευταία δύο χρόνια, μια εικονική επανάσταση έχει αναγγείλει ένα νέο κύμα δημοκρατικής δράσης που έθεσε την Ουκρανία για ακόμα μια φορά στην καρδιά των συνοριακών εντάσεων μεταξύ της διευρυμένης πλέον Ευρώπης και της Ρωσίας. Αυτή η πολιτική επανάσταση μπορεί να έχει επιρροές μέχρις ενός σημείου από προηγούμενα ρεύματα στη Γεωργία και τη Σερβία, όπου η ορμή του λαϊκού κινήματος έπαιξε σημαντικό ρόλο στην πολιτική μετάβαση και με τη σειρά της μπορεί να ενέπνευσε τις προσπάθειες για πολιτικές μεταρρυθμίσεις στο Κιργιστάν και διαμαρτυρίες στο Ουζμπεκιστάν. Έχει υποστηριχθεί ότι η επιτυχία της μετάβασης στην Ουκρανία θα μπορούσε να εμπνεύσει δημοφιλείς μεταρρυθμίσεις στη Λευκορωσία και

μακροπρόθεσμα ίσως ακόμα να αρχίσει να αλλάζει την πολιτική κουλτούρα της Ρωσίας, αν και κάτι τέτοιο φαίνεται σχεδόν απίθανο στο εγγύς μέλλον.

Η Ουκρανία είναι επίσης ένα σημαντικό πληθυσμιακό κέντρο, έχει μια ποικιλία διαφορετικών πόρων (ισχυρή γεωργία, σίδηρο, άνθρακα), υπήρξε το κέντρο μιας ισχυρής βιομηχανίας στον τομέα της μεταλλουργίας και των χημικών προϊόντων -αν και αυτές οι διαδικασίες σήμερα πρέπει να εκσυγχρονιστούν-, έχει σημαντικές ανάγκες εισαγωγών (αέριο και πετρέλαιο) και σήμερα αποτελεί ένα σπουδαίο διαμετακομιστικό κόμβο εξαγωγών ενέργειας από την Ρωσία και την Κ. Ασία προς την Αν. Ευρώπη. Στα πλαίσια αυτά, η Ουκρανία παραμένει ένας σημαντικός εμπορικός εταίρος της Ρωσίας και σε ένα περιορισμένο βαθμό της Ε.Ε. ωστόσο αποτελεί μέρος μιας περίπλοκης διαμάχης σχετικά με τη διατίμηση της ενέργειας, σχετικά με το άνοιγμα της οικονομίας της και το βαθμό στον οποίο μπορεί να συμμορφωθεί με την πορεία της Ε.Ε. με σκοπό να αποκτήσει βαθύτερη πρόσβαση στις ευρωπαϊκές αγορές ως μέρος της πολιτικής μιας «ευρωπαϊκής γειτονιάς». Οποιαδήποτε συντονισμένη ώθηση προς την πλήρη ένταξή της στην Ε.Ε. ή στο ΝΑΤΟ θα έχει σοβαρές επιπτώσεις στη ρωσική ασφάλεια και στην ελπίδα της Ρωσίας να αναβιώσει ένα Ενιαίο Οικονομικό Χώρο που θα της επιτρέψει να οικοδομήσει μια ισχυρότερη συνεργασία μεταξύ της Ρωσίας, της Ουκρανίας, του Καζακστάν και της Λευκορωσίας. Από το 2003 μέχρι σήμερα ο Ενιαίος Οικονομικός Χώρος παραμένει σε αργή πορεία, εν μέρει εξαιτίας έλλειψης διαδικασιών επίλυσης διαφορών, της έλλειψης ενός υπερεθνικού οργάνου για τη λήψη αποφάσεων αλλά εν πολλοίς εξαιτίας των προβληματισμών της Ουκρανίας που αφορούν στην υπερβολική ρωσική επιρροή.

Στο παρελθόν, η Ουκρανία θεωρείτο ότι βρισκόταν στο κέντρο διάφορων πολιτισμικών και θρησκευτικών συγκρούσεων: Ορθόδοξοι εναντίον Καθολικών, Σλάβοι εναντίον Ρουμάνων, αργότερα Σοβιετικοί εναντίον Δυτικοευρωπαίων. Αυτή η απλοποίηση ισχύει μερικώς για την Ουκρανία αλλά μελέτες έχουν υποστηρίξει ότι μέσα σ' αυτή τη διαμάχη υπήρχε μια «διακεκομμένη γραμμή» που διαχώριζε τα δίκτυα της πολιτικής και αστικής κοινωνίας στην Α. Ευρώπη έναντι ενός πιο καταπιεστικού συστήματος που επικρατούσε στην σφαίρα επιρροής της Σ. Ένωσης.

Πράγματι, οι εκλογές του 2004 καθώς και τα γεγονότα στην Γεωργία και τη Σερβία δηλώνουν ότι οι θρησκευτικές και πολιτισμικές διαιρέσεις δεν υπαγορεύουν κανένα περιορισμό στην πολιτική μετάβαση. Επιπλέον, κατά τα τέλη της δεκαετίας του '90 δεν σταμάτησαν την εμφάνιση μιας έντονης αίσθησης ότι η χώρα χρειαζόταν να αναδυθεί από τα παλαιά πρότυπα της διαφθοράς και της καταπίεσης, ότι ήταν ο κατάλληλος χρόνος να δοθεί μεγαλύτερη σημασία στην ουκρανική κουλτούρα και να μετακινηθεί έξω από τη σκιά της Ρωσίας. Επομένως η Ουκρανία είναι για ακόμη μια φορά «στα όρια» κυριολεκτικά, καθώς τώρα είναι μια σημαντική συνορεύουσα με την Ε.Ε. χώρα, με σοβαρές ανησυχίες που αφορούν την παράνομη διέλευση εργατών και μεταναστών στην ζώνη του Σένγκεν. Γεωγραφικά βρίσκεται επιπλέον στο υπογάστριο της Ρωσίας του Πούτιν, η οποία χρειάζεται την συνεργασία της Ουκρανίας για να αποκτήσει πρόσβαση στη Μ. Θάλασσα για την διέλευση των αγωγών της στην Ευρώπη και στη Τουρκία και ως μέρος μιας προσπάθειας να διατηρήσει μια ολοκληρωμένη και ενιαία στρατιωτική στάση που θα μπορεί τουλάχιστον να ισοσταθμίσει την προς ανατολάς επέκταση του ΝΑΤΟ. Γενικότερα, η Ουκρανία υπήρξε μέρος της ρωσικής προσπάθειας για την οικοδόμηση μιας ζώνης Ευρώπης-Ανατολής που θα μπορούσε να διατηρηθεί ως ξεχωριστή ενεργή μορφή πολιτικού πολιτισμού της διαχειριζόμενης δημοκρατίας και με ορισμένες σχέσεις με τη Δύση. Από τότε η Ουκρανία μετατράπηκε σε ένα συνδεδετικό κρίκο και ένα σημαντικό κράτος για την ευρασιατική, την ευρωπαϊκή, την αμερικανική και την ρωσική ατζέντα. Η κυβέρνηση της Ουκρανίας μπορεί να κερδίσει από τη γεωστρατηγική της θέση αλλά μόνον εάν χειριστεί προσεκτικά αυτά τα διαφορετικά συμφέροντα.

2. Η μετα-σοβιετική Ουκρανία

Όταν η Ουκρανία εμφανίστηκε ως ανεξάρτητο κράτος μεταξύ 1991-1992 με την διάλυση της Σ. Ένωσης, δεν έγιναν ιδιαίτερες προσπάθειες για εξισορρόπηση των σχέσεων με τη Ρωσία, τις Η.Π.Α. και την συμμαχία του ΝΑΤΟ. Αυτό άρχισε εν μέρει με τη μείωση και αργότερα με την καταστροφή των πυρηνικών όπλων εντός της Ουκρανικής επικράτειας. Πράγματι η Ρωσία, η Λευκορωσία, η Ουκρανία και το Καζακστάν συμφώνησαν με τους

όρους του START I. Το START II υπεγράφη στα τέλη του 1992, προκειμένου τα στρατηγικά συστήματα να μειωθούν σε χαμηλότερο από το 1/3 του προ του START επιπέδου και να καταστραφούν όλοι οι Διηπειρωτικοί Βαλλιστικοί Πύραυλοι.(ICBM's). Γύρω στο 2001 η Ουκρανία κατέστρεψε κάθε ενεργό πυρηνικό όπλο ή πυρηνικά εξοπλισμένες δυνατότητες πυραυλικής εκτόξευσης. Επιπλέον, το Βορειο-Ατλαντικό Συμβούλιο Συνεργασίας ιδρύθηκε το Δεκέμβριο του 1991 και σ' αυτό έγινε έκκληση για προσχώρηση όλων των μελών του NATO, του Συμφώνου της Βαρσοβίας και της Αλβανίας. Περίπου 38 κράτη μαζί με τις Η.Π.Α και τη Ρωσία δεσμεύτηκαν σ' αυτή τη διαδικασία διαλόγου. Το Συμβούλιο καθιέρωσε ένα Πρόγραμμα Στρατιωτικής Συνεργασίας. Για παράδειγμα το 1994-1995 μικρός αριθμός ουκρανικών και αμερικανικών στρατευμάτων έκαναν κοινές ασκήσεις. Από τότε λαμβάνει μέρος στη Σύμβαση για Ιδιαίτερη Συνεργασία μεταξύ NATO και Ουκρανίας. Αυτή η συμφωνία επιτρέπει στην Ουκρανία να συμμετέχει σε κάποιες νατοϊκές δραστηριότητες, όπως η διαμόρφωση εθελοντικών ομάδων σε ειρηνευτικές αποστολές.

Στα τέλη της δεκαετίας του '90 η Ουκρανία διατηρούσε Σύμφωνα μη Επιθέσεως με τη Ρωσία και το NATO ωστόσο ανέπτυξε έμμεσες μόνο μορφές συνεργασίας με την Ευρώπη. Η Ουκρανία προσπάθησε να βελτιώσει τις σχέσεις της με την Πολωνία με την οποία υπέγραψε ένα Σύμφωνο Φιλίας και Συνεργασίας το Μάιο του 1992. Ομοίως, σχεδιάστηκε τον Οκτώβριο του 1995 ένα ειρηνευτικό τάγμα από κοινού με τις δύο χώρες. Η Ουκρανία έχει ήδη αρχίσει τέτοια συνεργασία μέσω της Συνεργασίας για την Ειρήνη (Partnership for Peace), κοινές ασκήσεις, κυρίως στην εκπαίδευση ειρηνευτικών δυνάμεων. Πρέπει να καταστεί σαφές ότι καμιάς μορφής σχέση μεταξύ Ουκρανίας και NATO δεν περιλαμβάνει το **Άρθρο 5 του Βορειοατλαντικού Συμφώνου** (περί απαιτήσεων αμοιβαίας και συλλογικής άμυνας). Η Ουκρανία επίσης πήρε το καθεστώς ενός από τα πλέον ευνοούμενα από την Ε.Ε. κράτη αν και οι διαπραγματεύσεις για πλήρη ένταξη παραμένουν απίθανες για το 2006. Μέρος του προβλήματος είναι ότι πολλές ουκρανικές εξαγωγές αναφέρονται ως ευαίσθητες στο σχήμα της Ε.Ε.: χάλυβας, χημικά, υφάσματα και γεωργικά προϊόντα. Τα ευρωπαϊκά κράτη που δείχνουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την Ουκρανία μέχρι σήμερα είναι η Πολωνία και η Γερμανία η οποία έχει επιδιώξει μια ισόρροπη σχέση μεταξύ Ουκρανίας και Ρωσίας. Ειδικότερα, η Ουκρανία θα θεωρούσε πολύ επικίνδυνο να αναλάβει το ρόλο του κυματοθραύστη μεταξύ της Δύσης και της Ρωσίας αλλά θα έβρισκε παραγωγική την ένταξή της στην Ε.Ε. Στο διάστημα 2002-2005 επεδίωξε μια στενότερη σχέση συνεργασίας με το NATO, παρόλο που το αίτημά της για προσχώρηση δεν έγινε αποδεκτό ενώ η ιδέα έκανε βαθμιαία πρόοδο μεταξύ 2003-2006. Η χώρα έστειλε επίσης στρατεύματα στο Ιράκ το 2003.

Η μετάβαση από το σοβιετικό σύστημα σε μια ανεξάρτητη Ουκρανία δεν υπήρξε μια ομαλή και ανοικτή διαδικασία. Τα περισσότερα μεσαία νοικοκυριά δέχτηκαν μια μείωση εισοδήματος περίπου 42% κατά το διάστημα 1992-2000 ενώ πολλές θέσεις εργασίας δεν ανταμείβονταν ικανοποιητικά ώστε να επιβιώσουν χωρίς δεύτερη εργασία ή άλλες πηγές εισοδήματος ενώ ταυτόχρονα η περίθαλψη, οι δημόσιες υπηρεσίες και η γενική εκπαίδευση υποβαθμίστηκαν. Στο διάστημα 1998-2004 πραγματοποιήθηκε μια έντονη διείσδυση ρωσικών επιχειρήσεων στην ουκρανική οικονομία, που αρχικά θεωρήθηκε αρνητική από τους Ουκρανούς εθνικιστές αλλά που επίσης αναγνωρίστηκε ως μια πραγματική πηγή εισοδήματος και επένδυσης. Για κάποιο διάστημα φαινόταν ότι η Ουκρανία θα παρέμενε στη τροχιά της ρωσικής οικονομίας. Μέσα στο 2000 Ρώσοι επενδυτές είχαν εξαγοράσει έως και το ήμισυ του ουκρανικού συστήματος μεταφοράς ενέργειας και πρακτικά είχαν το έλεγχο της προμήθειας στα ουκρανικά διυλιστήρια.

Το διασυνοριακό εμπόριο ήταν επίσης δραστήριο, έχοντας σημειώσει ετησίως μέσα στα τέλη της δεκαετίας του '90, έως και 20 εκατομμύρια περάσματα μεταξύ Ουκρανίας και Ρωσίας. Με τη σειρά του αυτό σήμαινε ότι τα ευρωπαϊκά όμορα προς την Ουκρανία κράτη έπρεπε να ενισχύσουν τους συνοριακούς ελέγχους με την Ουκρανία. Μέσα στο 2004 η Ρωσία ακόμα ήταν ο αποδέκτης του 17,4% των ουκρανικών εξαγωγών και έκανε το 32,8% των εξαγωγών της στην Ουκρανία, με την Γερμανία και την Τουρκία να είναι σημαντικοί δευτερεύοντες εμπορικοί εταίροι της Ουκρανίας. Ειδικότερα, η χώρα χρειάζεται μεγάλες εισαγωγές φυσικού αερίου και πετρελαίου, στηριζόμενη κατά κύριο λόγο στη Ρωσία και τους αγωγούς της και με ετήσια αγορά καυσίμων ύψους \$15 δις. Μέχρι περίπου το 2002 η Ουκρανία έκανε εξαγωγές ύψους περίπου \$12 δις. που σημαίνει ότι ανέβασε αλματωδώς τα χρέη της στη Ρωσία, κάτι που βεβαίως χρησιμοποιήθηκε δεόντως ως μοχλός πολιτικής πίεσης. Στη

δεκαετία του '90, εξαιτίας του Συμφώνου της Ρωσο-ουκρανικής Συνεργασίας, η Ρωσία είχε αποφασίσει να χαρίσει σχεδόν ολόκληρο το ενεργειακό χρέος της Ουκρανίας με αντάλλαγμα τον έλεγχο του μεγαλύτερου μέρους του λιμανιού της Σεβαστούπολης για τα επόμενα 20 χρόνια.

Η οικονομία άρχισε να ανακάμπτει μετά το 2000 με ρυθμούς ανάπτυξης από 5,9%-12,1% μέσα στη πενταετία 2000-2005 όμως σ' εκείνη τη φάση ένα κύμα εκτεταμένης διαφθοράς είχε αρχίσει να έχει τον έλεγχο σε ευρείς τομείς της οικονομίας ενώ η Διεθνής της Διαφάνειας κατέταξε την Ουκρανία σε ένα εξαιρετικά υψηλό επίπεδο διαφθοράς μαζί με το Σουδάν και το Νίγηρα, αν και κάπως χαμηλότερα από την Αϊτή και το Μπαγκλαντές. Ομοίως υπήρχε μία τάση για αύξηση ελέγχου στα ΜΜΕ, για παρακώλυση του ελεύθερου έργου της δημοσιογραφίας ακόμα και δολοφονίες κάποιων δημοσιογράφων. Μ' αυτά ως δεδομένα, το 2004 η Ουκρανία κατατάχθηκε όχι πολύ μακριά από τη Ρωσία.

Ειδικότερα, από τον Νοέμβριο του 2000, μυστικά μαγνητοφωνημένες συνομιλίες από το γραφείο του Προέδρου Κούτσμα διέρρευσαν συνδέοντάς τον με τη δολοφονία ενός δημοσιογράφου και ένα σκάνδαλο εκτεταμένης διαφθοράς, εμπορίας παράνομων όπλων και άλλων έκνομων δραστηριοτήτων. Ο Πρόεδρος Κούτσμα άρχισε επίσης να χάνει την υποστήριξη κάποιων Ουκρανών εθνικιστών και των μικρομεσαίων επιχειρηματιών καθώς άρχισε να ευνοεί ένα στενότερο κύκλο ολιγαρχών των ανατολικών και κεντρικών περιφερειών της Ουκρανίας. Από το 2000 μέχρι το 2004 η δημοτικότητα και η επιρροή του άρχισαν να παρουσιάζουν πτώση όπως και όσοι είχαν ευνοηθεί από την ιδιωτικοποίηση και τον έλεγχο του ενεργειακού τομέα. Από το 2000 οι αποκλεισμένοι επιχειρηματίες σχημάτισαν την ομάδα RAZOM που άρχισε να στηρίζει το εκλογικό μπλοκ «OUR UKRAINE» του οποίου ηγήθηκε ο Βίκτωρ Γιούσενκο.

Την ίδια περίοδο, η Ρωσία προβληματιζόταν διότι αν και είχε βελτιώσει τις σχέσεις με την Ε.Ε., το ΝΑΤΟ και τις Η.Π.Α., η Ουκρανία παρέμενε σε μεγάλο βαθμό τμήμα της ρωσικής ζώνης επιρροής. Αυτό περιείχε και μια επιθυμία για άρνηση προς κάθε εσπευσμένη κίνηση για πλήρη συμμετοχή στο ΝΑΤΟ, μια προσπάθεια για τη διατήρηση πρόσβασης στην ουκρανική οικονομία και την ανάγκη επιρροής της Ουκρανίας ως προς την τιμολόγηση της ενέργειάς της και της πολιτικής των αγωγών της. Αυτό με τη σειρά του οδήγησε σε μια σημαντικότερη προσπάθεια να μεταβληθεί η πορεία της Ουκρανίας στο διάστημα 2004-2006.

3. Η «Πορτοκαλί Επανάσταση» και η δύσκολη μετάβαση

Η «Πορτοκαλί Επανάσταση» που σάρωσε ολόκληρη την Ουκρανία στα τέλη του 2004 βασίστηκε σε μεγάλο συνδυασμό παραγόντων. Ήταν πορτοκαλί επειδή οι κάτοικοι του Κιέβου αναμείχθηκαν με πλήρη διαδηλωτών απ' όλη τη χώρα που όλοι τους φορούσαν κάτι πορτοκαλί, το χρώμα του κόμματος του Γιούσενκο. Η επανάσταση ήταν σε μεγάλο βαθμό μια διαμαρτυρία κατά των διεφθαρμένων εκλογών αλλά ήταν επίσης εγχώρια λαϊκή εξέγερση συνδυασμένη με μια ενορχηστρωμένη πολιτική αντίδραση. Το γεγονός ότι δεν κατεστάλη βιαίως οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην «αυτομόληση» μεγάλου μέρους των σωμάτων ασφαλείας σε συνδυασμό με την υποστήριξη εκ μέρους της «επιχειρηματικής και πολιτικής ελίτ». Παρόλο που η ξένη βοήθεια προς την επανάσταση υπήρξε γενναιόδωρη, τέτοιοι εξωγενείς παράγοντες δεν θα πρέπει να υπερτονιστούν. Ομοίως η ρωσική πίεση κατά των μεταρρυθμίσεων απέβη εν τέλει αντι-παραγωγική.

Ένα σημαντικό στοιχείο που αφορά τη Ουκρανία είναι ότι είχε κάποια ποικιλία στις ομάδες εξουσίας. Κατά τον ίδιο τρόπο, η προηγούμενη κυβέρνηση του Κούτσμα είχε επιδιώξει την διατήρηση της εικόνας δημοκρατικών δομών, επιτρέποντας τη διεξαγωγή (ελεγχόμενων) εκλογών, ένα κοινοβούλιο με κάποιες περιορισμένες νομοθετικές αρμοδιότητες, μια εκλογική επιτροπή (εν μέρει διεφθαρμένη και ελεγχόμενη) και ένα συνταγματικό δικαστήριο. Έτσι κάποια ΜΜΕ κατόρθωσαν να παραμείνουν ανεξάρτητα ενώ πολλοί φοιτητές και διαδηλωτές κατάφεραν να αντισταθούν στην πίεση ως προς τον τρόπο με τον οποίο έπρεπε να ψηφίσουν. Αυτό το μείγμα αυταρχισμού και περιορισμένου πλουραλισμού σήμαινε ότι κάποιοι θεσμοί ήταν σε θέση είτε να λειτουργούν ελλιπώς είτε να αναλαμβάνουν πιο αυτόνομο ρόλο στο διάστημα 2004-2005. Αυτή η κατάσταση εξελίχθηκε σε ανταγωνιστικό αυταρχισμό καθώς ορισμένες προσωπικότητες άρχισαν να εμφανίζονται στο

προσκήνιο των επιχειρηματικών και κρατικών συμφερόντων. Με τον ίδιο τρόπο, η ιδιωτικοποίηση –αν και πολύ σχετική– επέτρεψε τον καταμερισμό της οικονομικής ισχύος στη χώρα. Σε αυτό το σκηνικό, ο «ολιγαρχικός καπιταλισμός» εμφανίστηκε μαζί μια ανταγωνιστική δικτατορική διακυβέρνηση. Έτσι ο Κούτσμα, βαθύτατα αναμειγμένος σε πολιτικά σκάνδαλα και κάτω από έμμεση πίεση εκ μέρους των ευρωπαϊκών κρατών, υπάκουσε στα συνταγματικά όρια που του απαγόρευαν να ξαναθέσει υποψηφιότητα για τρίτη φορά αλλά προσπάθησε να χειραγωγήσει τις εκλογές ώστε να εξασφαλίσει ότι ο υποψήφιος του, ο Πρωθυπουργός Βίκτωρ Γιανουκόβιτς θα κέρδιζε τις προεδρικές εκλογές το 2004.

Ο Γιανουκόβιτς εκπροσωπούσε σημαντικά επιχειρηματικά και θρησκευτικά συμφέροντα. Πράγματι, ο ίδιος ο Γιανουκόβιτς είχε φυλακιστεί δύο φορές στο παρελθόν για κλοπή κρατικής ιδιοκτησίας και φόνο, ενώ οι Ρώσοι που κρατούσαν το ποινικό του μητρώο διέθεταν με τον τρόπο αυτό κάποιο μοχλό άσκησης πίεσης επάνω του. Ο Γιανουκόβιτς και οι υποστηρικτές του προσπάθησαν να χειραγωγήσουν τις εκλογές με αρκετούς τρόπους, ασκώντας πίεση σε φοιτητές και κυβερνητικούς υπαλλήλους ως προς το πώς θα ψήφιζαν καθώς και με την προσέλκυση συντηρητικών μελών της Ορθόδοξης Εκκλησίας του Πατριαρχείου της Μόσχας ώστε να επηρεάσουν τους ψηφοφόρους. Ομοίως, έκαναν και άμεσες επιθέσεις κατά του Γιούσενκο από τα μέσα του 2004, αρχικά από ένα φορτηγό και αργότερα με δηλητήριο το Σεπτέμβριο του 2004 ενώ το Νοέμβριο του ίδιου έτους μια σχεδιασμένη έκρηξη ενός παγιδευμένου αυτοκινήτου στα κεντρικά γραφεία του κόμματος του Γιούσενκο, απετράπη την τελευταία στιγμή. Ο υπολογιστής της κεντρικής εκλογικής επιτροπής δέχτηκε παρέμβαση προσθέτοντας 1.1 εκατομμύριο ψήφους στο κόμμα του Γιανουκόβιτς ενώ τελικά καταμετρήθηκαν περισσότερες ψήφοι και περισσότεροι εγγεγραμμένοι ψηφοφόροι.

Σ' αυτή τη φάση οι ομάδες της αντιπολίτευσης κινήθηκαν με μια στρατηγική λαϊκής ισχύος προκειμένου να αμφισβητήσουν τα εκλογικά αποτελέσματα.

Τα σημαντικά στοιχεία που κινητοποίησαν το επιτυχημένο κίνημα αντίδρασης που κατόρθωσε να εξασφαλίσει την διεξαγωγή επαναληπτικών σχετικά δίκαιων εκλογών ήταν:

- Το κίνημα PORA κατάφερε να διατηρήσει μια συνοχή που βασιζόταν σε 75 ομάδες δράσης και 10.000 ακτιβιστές από τα μέσα του 2004. Επίσης εξασφάλισε τη νομιμοφροσύνη των ακτιβιστών και δεν επέτρεψε στην ανεξέλεγκτη βία να εκτροχιάσει τη λαϊκή διαμαρτυρία.
- Αρκετές μη κρατικές ομάδες άρχισαν να δρουν εναντίον του κλειστού κύκλου της εξουσίας της κυβέρνησης π.χ. το RAZOM, το κόμμα “Our Ukraine” και αργότερα το “New Choice” που στηριζόταν σε περίπου 100 ΜΚΟ
- Εξωτερικές ομάδες όπως οι εκπαιδευτές που είχαν βοηθήσει στην εκδίωξη του Μιλόσεβιτς από την Σερβία συντέλεσαν ώστε να διατηρηθεί μια συνεκτική και ειρηνική οργάνωση.
- Κάποια ΜΜΕ κατόρθωσαν να παραμείνουν ανεξάρτητα ενώ άλλοι δημοσιογράφοι κατάφεραν να αποσύρουν την υποστήριξή τους από τους διαύλους που συμμετείχαν στην κυβερνητική προπαγάνδα
- Η διάσπαση εντός των σωμάτων ασφαλείας
- Το Ανώτατο Δικαστήριο απαγόρευσε στην εκλογική επιτροπή την εγκατάσταση 400 εκλογικών τμημάτων στη Ρωσία όπου το αποτέλεσμα θα μπορούσε εύκολα να «μαγειρευτεί»
- Ο ίδιος ο Γιούσενκο υπήρξε αρκετά δημοφιλής ως Πρωθυπουργός στο διάστημα 2000-2001 όταν είχε καταφέρει να επιστρέψει μισθούς και συντάξεις
- Οι ρωσικές προσπάθειες άσκησης πίεσης στον Γιούσενκο στράφηκαν σαν μπούμεραγκ εναντίον πολλών Ουκρανών πολιτών και οι τακτικές του Προέδρου Πούτιν αναδείχθηκαν στην καλύτερη μορφή ως μια σαφής υποστήριξη στον Γιανουκόβιτς.
- Τα «δυστικά προγράμματα βοήθειας» βοήθησαν στη χρηματοδότηση των ΜΚΟ, ανεξάρτητων διαύλων ΜΜΕ καθώς και την εκστρατεία του κινήματος PORA. Αυτή η χρηματοδότηση ήταν μέρος της αρωγής προς μια στρατηγική λαϊκής ισχύος ωστόσο αυτό αποτελούσε πρόσχημα για αλλαγή καθεστώτος ώστε να επέλθει μια φιλοδυτική κυβέρνηση στην Ουκρανία.

- Η παρουσία περίπου 4.000 ξένων παρατηρητών στις εκλογικές διαδικασίες σε συνδυασμό με τις δημοσκοπήσεις των εκλογών και τα ανεξάρτητα ΜΜΕ έδειχναν ότι οποιαδήποτε ανωμαλία ή απάτη δεν θα αργούσε να αποκαλυφθεί.
- Η Διεθνής Μεσολάβηση κατέφθασε σύντομα προκειμένου να ελαχιστοποιηθούν οι πιθανότητες στρατιωτικής καταστολής των διαδηλώσεων.

Η αντιπροσωπεία της Ε.Ε. έπεισε τον Πρόεδρο Κούτσμα να διεξάγει επαναληπτικές εκλογές, το ουκρανικό κοινοβούλιο ακύρωσε τις προηγούμενες και το Ανώτατο Δικαστήριο ανακοίνωσε τη διεξαγωγή νέων εκλογών ενώ η κεντρική εκλογική επιτροπή διώχθηκε για κατάχρηση εξουσίας. Στις 26 Δεκεμβρίου του 2004, ο Γιούσενκο ήταν ο νικητής των νέων εκλογών με 52% των ψήφων ενώ ο Γιανουκόβιτς έλαβε το 44% κυρίως από το ανατολικό και νότιο τμήμα της χώρας.

4. Πέρα από την διπλωματία των αγωγών

Η Ουκρανία, η Ρωσία, η Ευρώπη, η Κεντρική Ασία και η Τουρκία έχουν εμπλακεί σε μια σοβαρή πολιτική διαμάχη σχετικά με τους ενεργειακούς πόρους, την τιμολόγηση και τον έλεγχο των πηγών ενέργειας. Στο διάστημα 1999-2006 η Ρωσία έχει στραφεί προς μια στρατηγική που σκοπεί στην εξασφάλιση του ελέγχου και την επιρροή στα θέματα αυτά στην Ουκρανία. Γύρω στο 1999-2000 υπήρχαν σοβαρές ανησυχίες για τον τρόπο με τον οποίο η Ρωσία διαχειριζόταν την ενεργειακή της βιομηχανία, το έλεγχο στους αγωγούς και τις δραστηριότητες δύο σημαντικών εταιριών, της Gazprom και της Itera που ασκούσαν τον μεγαλύτερο έλεγχο των εξαγωγών ενέργειας στη Δ. και Κ. Ευρώπη. Και οι δύο είχαν εμπλακεί σε σοβαρές διαμάχες με την Ουκρανία σε σχέση με τους εκκρεμείς ενεργειακούς λογαριασμούς, τη διαχείριση των σημαντικότερων αγωγών μέσω Ουκρανίας προς την Ευρώπη και κατηγορώντας την Ουκρανία ότι αντλούσε μεγαλύτερο ποσοστό φυσικού αερίου από το συμφωνημένο.

Σε μεγάλο ποσοστό η Αν. Ευρώπη και τμήματα της Δυτ. Ευρώπης εξαρτώνται από το ρωσικό πετρέλαιο και φυσικό αέριο ενώ πολλοί από τους αγωγούς διασχίζουν την Ουκρανία αν και κάποιοι κινούνται μέσω Πολωνίας ή Βαλτικών κρατών. Με τον ίδιο τρόπο, υπάρχει ελπίδα ότι αγωγοί όπως αυτός από Οδησσό-Μπρόντι σύντομα θα προμηθεύει πετρέλαιο από την Κασπία στην Ευρώπη, δημιουργώντας μια σχετική ανεξάρτηση από τη Ρωσία. Παρόλα αυτά εν τέλει, η Ουκρανία παραμένει ένα στρατηγικό και καίριο τμήμα του δικτύου ενεργειακών αποθεμάτων στην Ευρώπη και την Ευρασία. Την ίδια στιγμή, η Ρωσία είναι σε θέση να ασκεί σε μεγάλο βαθμό έλεγχο στις τιμές και την ροή αυτής της ενέργειας και έχει κάποιες μερικές εναλλακτικές διόδους προς τη Β. Ευρώπη.

5. Η Ουκρανία κλίνει προς Δυσμάς

Οι σχέσεις της Ουκρανίας με την Ε.Ε. και το NATO έχουν γίνει σημαντικό θέμα στην ευρασιατική ατζέντα για τον 21^ο αιώνα. Εν μέρει, η Ουκρανία βρίσκεται ξανά σε μια νέα οριογραμμή μεταξύ των δυτικών θεσμών και της ρωσικής σφαίρας επιρροής. Η Ουκρανία σήμερα είναι ένα από τα μεγαλύτερα κράτη που συνορεύουν με την διευρυνόμενη Ε.Ε. και έτσι θεωρείται ως πολύτιμος και απαραίτητος εταίρος σε θέματα που αφορούν από το διασυνοριακό έλεγχο μέχρι την μετανάστευση και την περιβαλλοντική διαχείριση. Έχοντας υπόψη την αργή πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης εντός του περασμένου έτους, θεωρείται μάλλον απίθανο να γίνει η Ουκρανία πλήρες μέλος της Ε.Ε. στο εγγύς μέλλον.

Ωστόσο οι οικονομικές ανάγκες της Ουκρανίας μπορούν να ικανοποιηθούν σε μεγάλο βαθμό δια της συμμετοχής της στην «ευρωπαϊκή γειτονιά» όπου θα είναι σε θέση να αποκτήσει πρόσβαση στην εσωτερική αγορά της Ε. Ένωσης χωρίς να έχει προσχωρήσει. Με αυτή τη στρατηγική, κράτη όπως η Ουκρανία, η Μολδαβία και η Λευκορωσία θα αναπτύξουν βιώσιμη οικονομία μέσω παράλληλων μεταρρυθμίσεων καθώς και με την πρόσβαση στην οικονομία της Ε.Ε. αλλά δεν θα θέσουν υποψηφιότητα προς ένταξη ακόμα. Αυτό αποτελεί έναν άλλο τρόπο καθιέρωσης περιορισμών στην προβληματική διεύρυνση της Ε.Ε. η οποία συναντά προβλήματα στην περαιτέρω

συνταγματική της ολοκλήρωση, καθώς και επιφυλακτικότητα έναντι του ρυθμού προόδου της τελευταίας υποψήφιας χώρας, της Τουρκίας. Ωστόσο, υποστηρίζεται ότι οι Ουκρανοί ιδιαίτερα αξίζουν να μοιραστούν τα οφέλη της εγγύτητάς τους με την Ε.Ε. υπό μορφή περισσότερου εμπορίου, ενός καλύτερου καθεστώτος θεωρήσεων (visa) και της προοπτικής της πολιτικής ενοποίησης, ακόμα και αν αυτό δεν σημαίνει πλήρη ένταξη στο εγγύς μέλλον». Εάν τα πράγματα εξελιχθούν κατ' αυτόν τον τρόπο, αυτό σημαίνει ότι στο μέλλον θα παραστεί ανάγκη μιας σοβαρής αναδιοργάνωσης των σχέσεων Ουκρανίας- Ρωσίας- Ε.Ε. και NATO, κάτι που θα οδηγήσει είτε σε ενισχυμένη συνεργασία ή περιόδους έντονων συγκρούσεων στις συνοριακές ζώνες. Στο διάστημα 2004-2006 κατόρθωσε να γίνει σαφές ότι η νέα ευρωπαϊκή «πολιτική της γειτονιάς» ήταν αρκετά ισχυρή για να αποφύγει η Ουκρανία την επιστροφή στην τροχιά της ρωσικής σφαίρας των οικονομικών και στρατιωτικών συμφερόντων.

Το NATO θεωρείται επίσης ένα άλλο όχημα με το οποίο μπορεί η να εξασφαλιστεί άμεσα ή έμμεσα η ανεξαρτησία της Ουκρανίας. Μια σοβαρή αλλαγή στο παγκόσμιο σκηνικό υπήρξε η αναβάπτιση του ρόλου του NATO από αμυντική συμμαχία σε μια διευρυμένη ομάδα ασφάλειας που ενδιαφέρεται για τα συμφέροντα και τη σταθερότητα της ευρύτερης Ευρώπης. Αυτό φυσικά περιλαμβάνει επέκταση και στις Βαλτικές αλλά και τις χώρες της Αν. Ευρώπης, έναν βιώσιμο και θεσμοθετημένο διάλογο με τη Ρωσία, έναν τακτικό διάλογο με τα κράτη της Μεσογείου καθώς και επιχειρήσεις στο Αφγανιστάν. Ίσως η πιο ριζοσπαστική κίνηση στη διεύρυνση θα ήταν μια πιθανή εισδοχή της Ουκρανίας στο NATO. Οι ΗΠΑ ισχυρίζονται ότι θα υποστήριζαν την ένταξη της Ουκρανίας ως μέρος της διεύρυνσης του NATO τον επόμενο χρόνο.

Παρά τις γενικά θετικές σχέσεις της Ρωσίας με την Ε.Ε. και τις ΗΠΑ και τη διαδικασία διαλόγου με το NATO, μια τέτοια διεύρυνση θα προκαλούσε πραγματικές εντάσεις με τους κύκλους της ρωσικής ηγεσίας και τις ρωσικές απόψεις.

Στη χειρότερη εκδοχή, η ένταξη στο NATO όχι μόνο θα άνοιγε το δρόμο για έναν ακόμα γύρο εντάσεων με τη Ρωσία αλλά θα μπορούσε δημιουργήσει εντάσεις μεταξύ των Ουκρανών και των Ρώσων που ζουν στο ανατολικό τμήμα της χώρας. Ωστόσο από τα τέλη του 2004 ο Γιούσενκο έκανε σαφές ότι ήθελε να βάλει την Ουκρανία στην Ε.Ε. και το NATO, ακολουθώντας την πορεία της Πολωνίας και των Βαλτικών χωρών. Αν και αυτό το εγχείρημα θα μπορούσε να υποστηριχθεί από την κυβέρνηση Μπους και την Πολωνία, χώρες όπως το Βέλγιο, η Γαλλία και η Γερμανία θα ήταν μάλλον επιφυλακτικές ώστε να μην προκαλέσουν τη Ρωσία και θα επιθυμούσαν την επιβράδυνση αυτής της διαδικασίας.

Η επιβίωση της «Πορτοκαλί Επανάστασης» και η κλίση της Ουκρανίας προς Δυσμάς έχουν γίνει προβληματικές για τον Πρόεδρο Γιούσενκο. Η Γιούλια Τιμοσένκο υπήρξε μια δραστήρια και «χαρισματική» ηγετική φυσιογνωμία στα τέλη του 2004 αλλά απομακρύνθηκε το περασμένο καλοκαίρι από την πρωθυπουργία με τις κατηγορίες ότι μέλη της κυβέρνησής της ήταν διαπλεκόμενα και διεφθαρμένα. Οι υπουργοί και τα ηγετικά στελέχη της κυβέρνησης επίσης έδειχναν προσήλωση και μεγάλη προσοχή στις κεντρικές και δυτικές περιοχές της χώρας ενώ στη συνέχεια «πρώην πιστοί φίλοι του Κούτσμα είχαν μετατραπεί σε υποστηρικτές του Γιούσενκο, αφήνοντας στον Πρόεδρο ένα μικρό πεδίο δράσης προκειμένου να ασχοληθεί με τη συνολική και ενωτική μεταρρύθμιση μόλις ένα χρόνο από την ανάληψη του αξιώματος πριν από τις κοινοβουλευτικές εκλογές του φετινού Μαρτίου. Επιπλέον το Κοινοβούλιο κατήργησε το επόμενο υπουργικό συμβούλιο με τις κατηγορίες ότι είχαν δώσει τόση μεγάλη σημασία στις διαπραγματεύσεις με τη Ρωσία -κάτι που οδήγησε τη χώρα σε πραγματική παράλυση μέχρι τις αρχές του 2006- καθώς η Ρωσία άρχισε να αυξάνει τις τιμές στην ενέργεια προς την Ουκρανία. Αυτά τα γεγονότα έφεραν μια αλλαγή στο πολιτικό σκηνικό τον Φεβρουάριο του 2006, καθώς η έλλειψη στήριξης στον Γιούσενκο έδωσε στο κόμμα του Γιανουκόβιτς το προβάδισμα έναντι του Γιούσενκο στις τελευταίες δημοσκοπήσεις. Οι πρώην υποστηρικτές του Γιούσενκο υποστηρίζουν ότι δεν ήταν ικανός να δώσει ένα τέλος στη διαφθορά, να ασκήσει διώξεις κατά πρώην αξιωματούχων που βρέθηκαν αναμειγμένοι σε οικονομικά εγκλήματα και να φέρει μια οικονομική ανάπτυξη στη χώρα.

Με αυτά τα δεδομένα, είναι πολύ νωρίς να μιλά κανείς για «δημοκρατική εξάπλωση» συνδέοντας τα γεγονότα της Γεωργίας και της Ουκρανίας με την μετάβαση στο Κιργιστάν ή με το μέλλον της Λευκορωσίας ή ακόμα και της Ρωσίας. Η Λευκορωσία, για παράδειγμα, αν και θεωρητικά επιτρέπει τη λειτουργία και δράση κάποιων ανεξάρτητων και αντιπολιτευόμενων οργανώσεων, στην πραγματικότητα έχει ψηφίσει νόμους που επιτρέπουν στον Πρόεδρο να καταστεί ισόβιος άρχων. Τα γεγονότα στην Ουκρανία πρέπει να ακολουθήσουν μακρές διαδικασίες προτού η «Πορτοκαλί Επανάσταση» πετύχει ολοκληρωτικά ενώ οι εξελίξεις στο Ουζμπεκιστάν δείχνουν ότι γίνονται γενναίες προσπάθειες ώστε να αποφευχθεί μια τέτοια «δημοκρατική εξάπλωση». Ομοίως, είναι σημαντικό να ξεκαθαριστεί ότι τα διαφορετικά μεταξύ τους συμφέροντα θα μπορούσαν να ικανοποιηθούν από μια τέτοια εξάπλωση.

Βιβλιογραφία

ADAMS, Jan S. "Russia's Gas Diplomacy", *Problems of Post-Communism*, 49 no. 3, Μάιος/Ιούνιος 2002, σσ14-22

BLAGOV, Sergei "Nazarbayev and Putin Pledge 'God-Given' Friendship", Eurasianet, 19 Ιανουαρίου 2005 [Πηγή 'Ιντερνετ <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav011905.shtml>]

CIOBANU, Ileana " Russian roulette: Ukraine and NATO membership", *Harvard International Review*, 20 no. 2, Spring 1998

MEYER, Michael Levenson "Ukraine: Stranded Between Two Worlds?", *World Policy Journal*, 22 no. 1, Summer 2005, σσ73-78